

ДМИТРО ПАЛІЇВ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті проаналізовано наукові студії Д. Палієва з воєнної історії України ХХ ст., насамперед історії легіону Українських січових стрільців, Листопадової революції 1918 р. на західноукраїнських землях, участі Галицької армії в українсько-польській війні 1918–1919 рр., українського національно-визвольного руху у Польщі 1921–1939 рр. Показано цінність творчого доробку Д. Палієва для розвитку вітчизняної військової історичної науки.

Ключові слова: Дмитро Паліїв, легіон УСС, Галицька армія, національно-визвольний рух.

Українська військова історична наука постала після визвольної боротьби 1917 – 1921 рр. Саме тоді український політикум сформував перші національні (не лише за призовом, але й за духом) військові формування, які у 1918 – 1920 рр. стали зав'язком армії ЗУНР і УНР. Власне це військово-політичне середовище дало Україні сотні старшин, а отже десятки комбатантських організацій та пресових органів, довкола яких згуртовувалися любителі історії, розвивалася українська військово-історична думка. В когорті військових істориків України першої половини ХХ ст., услід за М.Омеляновичем-Павленком, В.Петрівим, О.Удовиченком, М.Капустянським, М.Какуриним, Л.Шанковським, Д.Микитюком можна сміливо назвати Дмитра Палієва, творчий доробок якого ще не став предметом спеціального розгляду.

На жаль, науково-мемуарні публікації Д.Палієва лише впорядковуються бібліографами (зокрема, львів'янином М.Морозом і дочкою Х.Паліїв-Турченко) і готуються до друку окремим виданням в Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича. Частина з них зберігається в архіві і відділі наукових та інформативних видань цього інституту.

Мета цієї статті – проаналізувати науково-історичні праці Дмитра Палієва, визначити його внесок в історіографію визвольних змагань України першої половини ХХ ст.

Науково-мемуарну та публіцистичну спадщину Д.Палієва можна умовно згрупувати у такі проблемно-тематичні блоки:

- 1) історія легіону Українських січових стрільців (1914 – 1918);
- 2) Листопадова національно-демократична революція 1918 р.;
- 3) Галицька армія, її участь в українсько-польській війні 1918 – 1919 рр.;
- 4) український національно-визвольний рух у Польщі міжвоєнного періоду (1921 – 1939);
- 5) українська проблема у роки Другої світової війни.

Важливі військово-політичні висновки Д.Паліїв будує на основі дослідження Визвольних змагань 1914 – 1921 рр. Історичні події, що відбувалися в Україні в зазначений період, простежуються вченим у низці публікацій.

Зокрема, у нарисі “Двадцять п'ять літ”, що був надрукований у “Календарі “Батьківщина” на 1939 рік”, Д.Паліїв аналізує геополітичне становище у Європі напередодні Першої світової війни і робить спробу дати соціополітичний аналіз громадської думки краю щодо можливої війни та її перебігу [1, с.86]. Там же стверджується: галицьке суспільство надіялося, що війна, можливо, змінить обриси європейських кордонів, а українці зі зброєю в руках відродять національну державу [1, с.86]. Описує він і реакцію добровольців на дозвіл цісаря прийняти до легіону УСС лише 2 тисячі стрільців. “І оце перший раз у житті перед нами молодими станула на весь ріст незрозуміла правда: навіть право віддавати своє життя – треба вибирати...” – писав Д.Паліїв [1, с.87].

На думку Д.Палієва, восени 1917 р. російська армія вже не була здатна вести повноцінну боротьбу, бо чимало полків на Південно-Західному фронті українизувалося. У нарисі “У.С.С. на розстайній дорозі. Спомин з-перед 20 літ”: Паліїв докладно аналізує бойовий шлях легіону УСС в Карпатах і на Поділлі, а також реакцію стрілецьтва на Російську, а згодом Українську національну революції. “За Збручем – кипучий котел. Отце з хаосу всеросійської революції поволи виколуються зариси, – о Боже! – Української держави! У Києві вже своя влада, своє військо! Мрія, яку леліали стрільці в 1914 р. ще так несміло – здійснюється. А разом з тим простіші стають хребти, зухваліше дивляться очі, ясніші стають стрілецькі обличчя” [2, с.32].

У листопаді 1916 р. цісар проголосив незалежність Польщі. На початку 1917 р. стало очевидним, що Галичина, можливо, буде належати до Польської держави. Серед українського населення запанувало обурення. “Серед стрілецьтва кипіло. І в наших умах зарисовувався вже зовсім виразно другий фронт. Не на Схід проти своїх, але на Захід”, – згадує Д.Паліїв [2, с.48].

Змістовним за конкретно-історичним матеріалом та оригінальним висновком є історико-мемуарний нарис “Листопадова революція”, що вийшов 1929 р. у львівському видавництві “Червона Калина”. У ньому показано діяльність Центрального військового комітету щодо підготовки першолистопадового збройного повстання у Львові та регіоні, роль ЦВК у створенні Начальної команди Галицької армії (керівництво, на думку автора, було створено запізно) [3, с.13].

У публіцистичному нарисі “Перший листопад” в “Ілюстрованому Українському Національному Календарі на 1928 рік”, що вийшов у Перемишлі 1927 р., цю тему порушено знову. Нове видання вийшло під

егідою тижневика "Український голос". У вищезгаданих публікаціях недавній військовик докладно характеризує політичну й мілітарну ситуацію напередодні розпаду Австро-Угорської монархії: "Жовтень 1918 року. Ніхто не знав, що принесуть наступні дні і тижні... На основі цісарського маніфесту мали повстати чотири національні держави: німецько-австрійська, чеська, південнослов'янська та українська. А тому, що справа Галичини була досі не в'ясна, то й справа української національної держави стояла під знаком запиту" [2, с.25].

Дмитро Паліїв вважав Листопадовий чин великим, але тимчасовим політичним успіхом галичан. Він визначив причини політичної невдачі (21-22 листопада) українців у Львові. На його думку, революція відбулася запізно. У другій половині жовтня з Польського королівства перекинуто до Львова тисячі польських легіонерів і членів різних явних і підпільних військових організацій, які створили кадри для польського повстанського війська, що почало битву за місто. Водночас й політичний провід галицьких українців зводився до повстання, бо надіявся, що австрійський уряд у Відні добровільно передасть владу українцям згідно з маніфестом цісаря Карла від 16 жовтня 1918 р. 20 жовтня на площі св. Юра у Львові представники Національної ради оголосили своє рішення творити Українську державу. Однак чимало українських політиків бачили її майбутнє в складі австрійської федерації. У зв'язку з цим Паліїв робить невтішний висновок: "Офіційна політика нації спочивала в руках людей австрійської орієнтації" [2, с.27]. Цих галицьких послів "австрійської орієнтації" Д.Паліїв критикує у вищезгаданих споминах.

Другу причину поразки Дмитро Паліїв вбачав у тому, що через свої великі втрати у минулому, легіон УСС був уже ослаблений для створення військового центру української революції в Австрії. "Можна сміливо твердити, – зазначає автор, – що на горі Лисоні й під Потурорами У.С.С. втратили майже весь свій актив, зовсім осиротіли... Листопадовий переворот відбувся без стрілецтва, як організації" [2, с.32]. І справді, ешелон УСС прибув з Чернівців до Львова аж 3 – 4 листопада, коли польські бойовики відбили в українців основні стратегічні об'єкти – залізничний вокзал, пошту, леговище. Дмитро Паліїв вважав, що катастрофічного запізнення легіону до Львова, можна було уникнути, якщо б стрілецтво діяло самостійно, без наказу, або й проти наказу (отже революційним шляхом) [4, с.140].

Д.Паліїв робить висновок: Західноукраїнська народна республіка була короточасним державним об'єднанням, оскільки місцевий політичний провід, який складався головню з інтелігенції, проявив невпевненість і нездатність до соборного державотворення в екстремальних умовах війни [2, с.44]. Він наголошує, що Листопадова національно-демократична революція не мала провідника, який повів би за собою народ до завершення того, що почато так блискуче Першого листопада, Президент Євген Петрушевич і частина Національної ради у переломні листопадові дні була фактично поза революцією, у Відні; не пішов із відступаючим урядом ЗУНР наприкінці листопада й прем'єр Кость Левицький; кілька разів мінялися у листопадові дні й командуючі молодих збройних сил. У зв'язку з цим він зазначає: "За 21 день боїв у Львові було аж трьох командантів армії. Що це означає? Що за мужем, що став би на чолі революції, щойно шукали... Наведені факти стверджують одну трагічну дійсність: не було на Західній й Україні мужа, не було уособлення революції" [5, с.44]. Напевно, важко погодитися із такою категоричністю Д.Палієва, але досвідчені тогочасні галицькі політики-посли і справді були не завжди здатні на кардинальні політичні кроки.

Як уже зазначалося, Д.Паліїв рішуче відстоював соборний шлях державотворення ЗУНР, виступив за її злуку з УНР. Тому, зрозуміло, що його обрали членом делегації Державного секретаріату, яка у грудні 1918 р. їздила у Фастів на попередні переговори про злуку, а також домовилася із Директорією УНР, щоб виділила на команданта Галицької армії досвідченого генерала і начальника штабу. Делегація тоді повернулася з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником штабу Євгеном Мишковським, які обійняли ключові посади в Галицькій армії 10 грудня 1918 р. Про поїздку на Наддніпрянщину він пише "Жмут споминів. За генералами" у "Календарі Червоної Калини на 1935 рік" [5, с.40].

Торкаючись питання про державотворчі можливості Галицької армії, він доходить висновку, що її тимчасові перемоги (Вовчухівська операція, Чортківський наступ) пояснювалися ініціативою кількох вищих старшин та енергією стрілецтва за відсутності теоретичних здібностей і практичного досвіду Начальної команди [5, с.40].

Аналізує Д.Паліїв не лише героїчний (осінь 1918 – літо 1919 рр.), але й трагічний етап бойового шляху Галицької армії, коли під тиском переважаючих сил армії польського генерала Ю.Галлера (фактично сил Антанти) вона відступила за Збруч, а невдовзі, охоплена епідемією тифу, підписала договір зі Збройними силами "білої" Росії. У статті "На чисту воду", що була опублікована у львівському "Літописі Червоної Калини" за 1930 р., четар Д.Паліїв як колишній ад'ютант Начального вождя Української галицької армії ген. Мирона Тарнавського намагається проаналізувати суперечливі заходи старшин, щоб вивести УГА "на чисту воду". Цей "вихід" потрібний був УГА після договору з Добармією ген. Денікіна, який укладено 17 листопада 1919 р. в Одесі. Автор називає цей договір "дивоглядним", бо ж уклала його Начальна команда армії, що боролася за самостійність України, зі стороною, яка цю самостійність повністю заперечувала [6, с.17].

Після поразки визвольних змагань Д.Паліїв поміняв фактично наган на перо. Тож воїн-старшина став одночасно політиком і журналістом. Ці грані його особистості й далі часто перепліталися і важко їх розмежувати. Як відомо, військово-політична журналістика – це вибагливе поле діяльності: не можна бути добрим публіцистом, не будучи обізнаним у деталях політичної гри суспільства, зокрема суспільства підневільної нації, яка шукає щораз нові ходи, щоб прямувати до своєї найвищої мети – досягнення свободи сво-

їй нації. Політична публіцистика, якою так завзято займався Дмитро Паліїв, була широким полем діяльності. Втім, тоді чесний професійний журналіст жив із цієї професії, однак жив дуже бідно і скуппо, бо українська преса на рідних землях під Польщею між двома світовими війнами стояла, як засіб заробітку, на одному з найнижчих ступенів. Але публіцистика не була для Дмитра Палієва тільки заробітковою професією: його темперамент, вся його національно-патріотична постава, його безпосередність, нетерпеливість та імпульсивність диктувала йому ділитися з земляками всім тим, що в ньому кипіло. І тому газета потрібна була йому не тільки як джерело мізерного заробітку, але як доповнення його "я".

Журналістської практики Дмитро Паліїв набув у громадсько-політичному часописі "Заграва", що був друкованим органом Української партії національної роботи. Цей орган проіснував як місячник трохи більше року. Відкрив його 1 квітня 1923 р. передовицею "Наші цілі" Д.Паліїв. До кожного числа "Заграви" він давав ідеологічні й тематично актуальні статті, де порушував світоглядні, фінансово-економічні питання, справу фізичного виховання молоді, проблеми українського університету, питання журналістської етики у професійній діяльності. Деяких статей не підписував, а окремі підписані псевдонімом "Д.Веснянський".

Наступний блок його праць присвячений формуванню праворадикального табору національно-визвольного руху, зокрема політичним передумовам створення та ідеологічним засадам діяльності Фронту національної єдності (ФНЄ). Ініціаторами створення нової політичної партії були Дмитро Паліїв та Володимир Кохан. Для поширення серед населення Галичини й Волині суспільно-політичних ідеалів нової організації заснували видавничу кооперативу "Батьківщина". У 15-ту річницю Листопадового Зриву, 1-го листопада 1933 р., вийшло перше число журналу "Перемога", що і вважається датою заснування ФНЄ [7, с.117]. В редакційній передовій було сказано: "Куємо новий світогляд! Доля нації залежить від нас самих!" [8, с.1]. Д.Паліїв прагнув, щоб новий журнал насамперед читала нечисленна українська інтелігенція – вчителі, священики, кооператори. Спочатку це був двотижневик, потім місячник, згодом – кварталник. Виходив журнал від 1933 р. по 1936 р. включно.

Дмитро Паліїв уважно спостерігав за політичним процесом над членами "Спілки визволення України", критикуючи сталінський режим за переслідування національно-патріотичної інтелігенції. Він вважав, що "інтелігент не повинен заломлюватися під тиском рафінованих дій ворога" [8, с.1].

Д.Паліїв прагнув також узагальнити західноєвропейську філософську думку ідеалістичного спрямування другої половини XIX ст., до чого він заохочував редакцію [9, с.113].

15 листопада 1935 р. Д.Паліїв засновує щоденник ФНЄ "Українські Вісті", стає його редактором. З ним співпрацювали також М.Іванейко, д-р Іван Гладилевич, Володимир Дзісь, Роман Антонович, Зенон Тарнавський. Щоденник мав інформативний і політично-полемічний характер. Так, після арешту польською владою Степана Бандери закликав адвокатів боронити його, друкував полемічні статті з критикою деяких методів діяльності УНДО, засуджував прорадянські настрої в Галичині та на Волині [10, с.45]. Інформував про громадські організації, зокрема про діяльність Союзу українок у Галичині. Дмитро Паліїв ініціював також низку публікацій про наукові археологічні відкриття доби Галицько-Волинської держави, зокрема Я.Пастернака в Крилосі [11, с.2]. Напередодні вибуху Другої світової війни 31 серпня 1939 р. з'явився останній випуск "Українських Вістей".

Окремо треба сказати про погляди Дмитра Палієва щодо початку Другої світової війни. Коли розпочалась радянсько-німецька війна, він стояв на тому, що українці повинні взяти в ній участь, і то не як партизани, розбиті на різні групи, а як вишколена військова одиниця [12, с.107]. Зрозуміло, що на громадських засадах було важко сформувати таку мілітарну структуру. Тому Паліїв підтримував ту частину мельниківського проводу ОУН, яка наполягала на створенні регулярної частини у складі німецького війська. Він узяв активну участь в організації Дивізії та встановленні складу Військової управи. Д.Паліїв не тільки закликав здатних до військової служби українців зголошуватися до Дивізії, але й сам вступив до неї. Як він розумів роль Дивізії, бачимо з його реферату "Історичні досвіди", виголошеного перед старшинами-українцями у червні 1944 р. [12, с.108]. Він вважав безрезультатною боротьбу розрізнених партизанських відділів УПА проти добре зорганізованої і озброєної більшовицької армії. Однак ця теза Паліїва є дискусійною, бо народжену 1942 р. на Волині УПА масово підтримувало українське населення.

Військово-політичний досвід та історичні традиції української державності 1917 – 1920 рр. залишилися, на думку Д.Палієва, недооціненими і, значною мірою, недослідженими, хоча їх вистачило б, щоб виховати цілі покоління державно мислячих, творчих особистостей. Цей досвід так і не увійшов до скарбниці політичної культури народу, а без нього неможливо сформувати громадянське суспільство. Власне ідеї національно-політичної культури, висновки щодо необхідності підготовки фахових військових діячів на традиціях княжої та козацької доби лягли в основу військово-політичної концепції Д.Палієва. Основною умовою відродження української державності він вважав соборно-територіальну і політичну єдність суспільства. Спираючись на історичний досвід 20 – 30-х рр. XX ст., Д.Паліїв робить висновок: здійснення стратегічної мети – відродження незалежної соборної України – залежатиме, в першу чергу, від геополітичної ситуації в Європі, а також стосунків із сусідами і великими державами [13, с.2]. Із цим висновком військово-політика важко не погодитися.

Отже, політичний досвід та творчий доробок Дмитра Палієва мають велике значення для становлення багатопартійності й загалом громадянського суспільства в незалежній державі, вдосконалення військово-патріотичного вишколу у сучасних Збройних силах України.

Перспективним напрямком дослідження теми є вивчення та аналіз посольських виступів Дмитра Палієва у сеймі Польщі у міжвоєнний період.

Джерела та література

1. Паліїв Д. Двадцять п'ять літ. (Спомини) // Календар "Батьківщина" на 1939 рік. – Львів, 1938.
2. Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі. Спомини з-перед 20 літ // Календар "Батьківщина" на 1937 рік. – Львів, 1936.
3. Паліїв Д. Листопадова Революція: 3 моїх споминів. – Львів, 1929.
4. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів, 1998.
5. Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934.
6. Паліїв Д. На чисту воду: 3 моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч.6.
7. Шанковський Лев. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958.
8. Паліїв Д. Самоспалювання чи фанатизм успіху // Перемога. – 1933. – Ч.1. – 1 листопада.
9. Волинець С. Предвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі. – Вінніпег, 1965.
10. Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000.
11. Паліїв Д. Крилос // Батьківщина. – 1937. – Ч. 33 (142). – 29 серпня.
12. Паліїв Д. Кілька думок сотника Д.Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом Дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк – Торонто, 1968. – Ч. 5-6 (36-37).
13. Паліїв Д. Гріхи СВУ // Новий час. – 1930. – Ч. 46 (804). – 28 квітня.
14. Архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Колекція матеріалів родини Д.Палієва.
15. Макачук С.А. Українська республіка галичан. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
16. Верига В. Слідами батьків. Нарис історії 30 полку дивізії "Галичина" – 1-ої дивізії Української Національної Армії. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2002. – 246 с.
17. Якимович Богдан. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Просвіта, 1996. – 359 с.

Медвидь О. В. Дмитрий Палиев о национально-освободительном движении на западноукраинских землях в первой половине XX в.

В статье анализируются научные исследования Д.Палиева по военной истории Украины, в первую очередь истории легиона Украинских сечевых стрелцов, Ноябрьского восстания 1918 г. на западноукраинских землях, участия Галицкой армии в украинско-польской войне 1918 – 1919 гг., украинского национально-освободительного движения в Польше 1921 – 1939 гг. Показана ценность творческого наследия Д.Палиева для развития отечественной военной исторической науки.

Ключевые слова: Дмитрий Палиев, легион УСС, Галицкая армия, национально-освободительное движение.

Medvid' O. V. Dmytro Paliyev about national liberation movement on the Western Ukraine's territory in the first half XXth century.

In the article D. Paliyev's scientific research on military history of Ukraine, first of all, on the history of Ukrainian Spiel Legion, November's revolution of 1918 on the Western Ukraine's territory, participation of Galician army in the Ukrainian-Polish war 1918 – 1919, national liberation movement during 1921 – 1939 is analyzed. The author shows D. Paliyev's value of creative heritage for the development of modern military historical science.

Keywords: Dmytro Paliyev, Ukrainian Spiel Legion, Galician army, national liberation movement.

УДК 930.1(092)

В. В. Гудзь,
О. Д. Чечина

ДМИТРО ДОРОШЕНКО ЯК ПРЕДСТАВНИК ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ ТА ІСТОРІОСОФІЇ

Постать видатного українського історика, організатора історичної науки, громадсько-політичного і державного діяча, публіциста Дмитра Дорошенка була і є предметом зацікавлення багатьох дослідників вітчизняної історії. Метою даної публікації є простеження української державницької парадигми як однієї з визначальних у житті і творчості цієї видатної історичної постаті.

Ключові слова: Д. Дорошенко, народницька історіографія, історик-державник, "Просвіта", Українська Центральна Рада.

Постать видатного українського історика, організатора історичної науки, громадсько-політичного і державного діяча, публіциста Дмитра Дорошенка була і є предметом зацікавлення багатьох дослідників вітчизняної історії. Метою даної публікації є простеження української державницької парадигми як однієї з визначальних у житті і творчості цієї видатної історичної постаті.

В українській історіографії до державної школи прийнято зараховувати тих істориків, які в центр своїх досліджень ставили державу. Історики-державники, на відміну від істориків-народників (В. Б. Антоновича,